УДК 711.4

НАВУКА АБ ЧАЛАВЕЧЫХ ПАСЕЛІШЧАХ: АКТУАЛІЗАЦЫЯ ІДЭЙ КАНСТАНТЫНАСА ДАКСІЯДАСА

Д. А. ЧАБАТАР

Навуковы кіраўнік – П. Г. Вардэванян (ст. выкладчык)
Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт, г. Мінск

У апошнія гады канцэпцыя «разумных гарадоў» актыўна развіваецца, спрыяючы інавацыйным і ўстойлівым праектам, якія заклікаваны адказаць на выклікі сацыяльна-эканамічнага характару, звязаныя са змяненнем клімату, дэмаграфічнымі зрухамі і міграцыйнымі працэсамі. Асноўная логіка прасоўвання гэтай ідэі заключаецца ў тым, што сёння больш за палову насельніцтва планеты жыве ў гарадах. Менавіта гарадскія тэрыторыі становяцца ключавымі цэнтрамі эканамічнага развіцця і інавацый. У гэтым даследаванні будзе разгледжана сутнасць экістыкі, яе ключавыя ідэі і канцэпцыі, а таксама магчымасці іх актуалізацыі ў сучасным урбаністычным дыскурсе.

Канстантынас Даксіядас – грэчаскі архітэктар і горадабудаўнік, заснавальнік навукі аб чалавечых паселішчах – экістыкі, аўтар праекта новай сталіцы Пакістана Ісламабада, чалавек, які быў адным з заснавальнікаў таго горадабудаўніцтва, аб якім мы ведаем [3]. Нарадзіўся ў Афінах у 1913 г., скончыў Афінскі палітэхнічны інстытут і Берлінскі тэхнічны ўніверсітэт. Пасля вайны працаваў намеснікам міністра рэканструкцыі Грэцыі. У 1951 г. заснаваў кампанію *Doxiadis Associates*, якая хутка стала глабальнай сеткай і ў 1963 г. ператварылася ў *DA International Co. Ltd*. Менавіта яна распрацавала і рэалізавала праект Ісламабада – адзін з найбуйнейшых прыкладаў увасаблення ідэй экістыкі [3].

Што такое экістыка? ***Экістыка*** – гэта навука аб чалавечых паселішчах, што ўлічвае прынцыпы, якімі чалавек кіруецца пры будаўніцтве сваіх паселішчаў, а таксама эвалюцыю чалавечых паселішчаў праз гісторыю – па памеры і якасці. ***Мэта*** – пабудаваць горад аптымальнага памеру, горад, які паважае чалавечы маштаб [1].

Аб’ектам экістыкі з’яўляецца ўвесь спектр чалавечых паселішчаў, што ў сваю чаргу з’яўляецца даволі складанай сістэмай, што складаецца з пяці элементаў: прырода, чалавек, грамадства, абалонкі, сеткі, культура.

Прадметам жа экістыкі з’яўляюцца чалавечыя паселішчы ва ўсіх іх формах і маштабах. Яна разглядае гэта як складаную сістэму прыродных, сацыяльных і штучных элементаў, якую можна разглядаць з розных бакоў – эканамічнага, сацыяльнага, палітычнага і інш.

Па сутнасці, экістыка прапануе злучыць веды з розных галін (архітэктура, сацыялогія, урбаністыка і г. д.) ў дзейную сістэму з мэтай развіваць чалавечыя паселішчы. К. Даксідыядас вылучае пяць асноўных прынцыпаў фарміравання паселішчаў:

1 **Максімізацыя кантактаў** – чалавек імкнецца пашыраць сувязі з іншымі людзьмі, прыродай і створанымі ім аб'ектамі.

2 **Мінімізацыя высілкаў** – імкненне да аптымальнага выкарыстання ўласных рэсурсаў у дасягненні гэтых кантактаў (напрыклад, выбар найкарацейшага шляху).

3 **Ахоўная прастора** – патрэба ў асабістых межах і абароне ад негатыўных фактараў (планіроўка жылля, сацыяльныя дыстанцыі).

4 **Якасць узаемаадносін** – жаданне паляпшаць сувязі з людзьмі і асяроддзем, ствараць камфортныя ўмовы жыцця.

5 **Інтэграцыя прынцыпаў** – гарманізацыя ўсіх папярэдніх фактараў у залежнасці ад часу, месца і рэальных умоў [2].

Таксама адным з адпраўных пунктаў у даследаванні чалавечых паселішчаў К. Даксіядас вылучае **класіфікацыйны падзел чалавечых паселішчаў па памеры** (табліца 1).

Табліца 1 – **Класіфікацыйны падзел чалавечых паселішчаў**

Фізічнае вызначэнне	Індывід	Асобны чалавек як адзінка прасторы
	Пакой	Асабістая прастора, дзе чалавек жыве або працуе
	Сямейны дом	Жыллёвая адзінка, сямейная прастора
Сацыяльнае вызначэнне	Супольнасць	Група дамоў, мікрараён, квартал
	Горад	Урбанізаванае паселішча з цэнтрам і функцыямі
	Урбаністычны рэгіён	Сістэма ўзаемазвязаных гарадоў і паселішчаў
	Урбаністычны кантынент	Вялікія агламерацыі, звязаныя інфраструктурай
	Экуменаполіс	Глабальны горад – уся планета як адзінае паселішча

Важным аналітычным інструментам у разуменні чалавечых паселішчаў у канцэпцыі К. Даксіядаса з'яўляецца класіфікацыя іх структурных кампанентаў (малюнак 1). Паводле яго, кожнае паселішча складаецца з пяці ўзаемазвязаных элементаў:

1 ***Прырода***, якая ўключае геаграфічныя і кліматычныя ўмовы.

2 ***Грамадства*** ахоплівае сацыяльныя структуры і паводзіны людзей.

3 ***Абалонкі*** фізічных канструкцый, такіх як будынкі і іншыя архітэктурныя формы.

4 ***Сеткі,*** якія забяспечваюць транспартныя і камунікацыйныя сувязі.

5 ***Культура*** уключае каштоўнасці, звычаі і ідэнтычнасць супольнасці [4].

На аснове гэтых прынцыпаў, класіфікацыі і элементаў К. Даксіядас распрацаваў шэраг ключавых канцэпцый, сярод якіх дынаполіс, экуменаполіс, энтопія.

Дынаполіс – гэта канцэпцыя пра *дынамічны горад будучыні*, які здольны пастаянна адаптавацца да патрэб чалавека і тэхналагічнага прагрэсу. Ён разглядаўся як пераходны этап паміж сучасным мегаполісам і будучым сусветным горадам – экуменаполісам. Гэтае паселішча будзе грунтавацца на наступных правілах:

1 ***Дынамічнасць развіцця:*** горад не з'яўляецца статычнай структурай, пастаянна змяняецца, каб адпавядаць новым патрэбам насельніцтва і тэхналогіям.

2 ***Гнуткая планіроўка:*** у дынаполісе прастора арганізавана так, каб лёгка трансфармавацца – усё можа перабудоўвацца без страты функцыянальнасці.

3 ***Інтэграцыя тэхналогій:*** у аснове горада – выкарыстанне сучасных тэхналогій кіравання, камунікацый і энергетыкі, што робіць яго «разумным» яшчэ да з'яўлення сучаснага паняцця Smart City.

4 ***Чалавечы маштаб:*** нягледзячы на вялікі памер, горад павінен захоўваць камфортныя ўмовы для жыцця чалавека.

5 ***Пераходная роля:*** дынаполіс разглядаецца як неабходны этап эвалюцыі паселішчаў, які падрыхтуе чалавецтва да экуменаполіса.

Экуменаполіс – гэта будучае чалавечае паселішча, што ахоплівае ўсю планету. Гэта вынікае з немінучага росту ўрбанізацыі, які прывядзе да зліцця ўсіх паселішчаў у адзіны населены пункт, дзе людзі будуць жыць у супольнасцях, злучаных паміж сабой сеткамі камунікацый. Гэтае паселішча будзе грунтавацца на наступных правілах:

1 ***Непазбежнасць урбанізацыі:*** развіццё ад *мегаполіса* праз *дынаполіс* прывядзе да *экуменаполіса*.

2 ***Структура жыцця:*** насельніцтва будзе жыць у адзінках па 30–50 тыс. чал., падобных да гарадкоў, але інтэграваных у глабальную сетку.

3 ***Інфраструктура:*** транспартныя магістралі, камунікацыі, харчовыя каналы і іншыя сістэмы будуць перанесены пад зямлю, каб паверхня заставалася прыдатнай для жыцця і прыроды.

4 ***Сувязь з прыродай:*** «шчупальцы прыроды» павінны пранікаць у гарадскія тэрыторыі, каб захаваць баланс паміж урбанізацыяй і экалогіяй.

5 ***Глабальная перспектыва:*** экуменаполіс разглядаецца як вынік гістарычнай эвалюцыі паселішчаў.

Асобнае месца сярод ідэй К. Даксіядаса займае *энтопія* – гэта канцэпцыя пра *гарманічнае месца для жыцця чалавека*. У адрозненне ад

утопіі (нямесца) і дыстопіі (дрэннае месца), энтопія азначае рэальнае, дасягальнае асяроддзе, дзе чалавек можа жыць у балансе з прыродай, грамадствам і тэхналогіямі (малюнак 2).

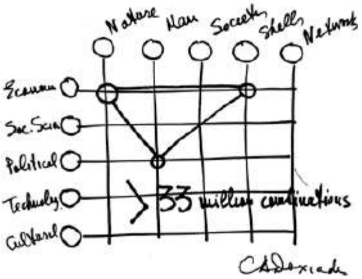

Малюнак 1 – Узаемадзеянне аспектаў чалавечага паселішча
Па вертыкалі: эканоміка; сацыяльныя навукі; палітыка; тэхналогіі; культура
Па гарызанталі: прырода, чалавек; грамадства; абалонкі; сеткі

Малюнак 2 – Энтопія

Гэтае паселішча будзе грунтавацца на наступных правілах:

1 **Рэальнасць і дасягальнасць**: энтопія не з’яўляецца фантазіяй ці ідэалам, яна павінна быць рэальна створана ў канкрэтным месцы і часе.

2 **Баланс з прыродай**: чалавек жыве ў асяроддзі, дзе прыродныя фактары не знішчаюцца, а інтэгруюцца ў гарадскую прастору.

3 **Сацыяльная гармонія**: арганізацыя забяспечвае здаровыя ўзаема-адносіны паміж людзьмі, павагу да асабістых межаў і г. д.

4 **Культурная ідэнтычнасць**: улік традыцый, каштоўнасцяў і культуры, каб чалавек адчуваў сябе «у сваім месцы».

5 **Інтэграцыя тэхналогій**: тэхнічныя інавацыі выкарыстоўваюцца для паляпшэння якасці жыцця, але не парушаюць баланс.

Як можна актуалізаваць шэраг ідэй К. Даксіядаса?

1 ***Устойлівае развіццё:*** прынцыпы экістыкі добра суадносяцца з мэтамі ААН (SDGs). Яны падкрэсліваюць неабходнасць гарманічнага развіцця гарадоў, уліку экалагічных фактараў і захавання культурных каштоўнасцяў.

2 ***Разумныя гарады:*** Даксіядас бачыў горад як дынамічны арганізм. Сёння гэтая ідэя актуалізуецца праз Smart City – інтэграцыю IoT, штучнага інтэлекту і кіраванне данымі для павышэння якасці жыцця.

3 ***Глабальная урбанізацыя:*** канцэпцыя экуменаполіса сугучна сучасным тэндэнцыям – росту агламерацый. Яна дапамагае асэнсоўваць выклікі глабальнага горада, дзе межы паміж краінамі і гарадамі становяцца ўсё больш умоўнымі.

4 ***Сацыяльная інтэграцыя:*** экістыка падкрэслівае ролю чалавека і супольнасці. Сёння гэта актуальна для праектаў, якія накіраваны на сацыяльную згуртаванасць, інклюзію і справядлівае размеркаванне рэсурсаў.

5 ***Культурная ідэнтычнасць:*** у сучасным урбанізме важна захоўваць традыцыі і культурныя асаблівасці. Экістыка прапануе бачыць культуру як адзін з пяці базавых элементаў паселішча.

Тэрыторыя Рэспублікі Беларусь займае каля 207 тысяч квадратных кіламетраў, на якіх размешчана 115 гарадоў, 85 пасёлкаў гарадскога тыпу і каля 24 тысяч вёсак. Уся гэтая сістэма ўзаемазвязана і развіваецца паводле стратэгіі, зафіксаванай у Дзяржаўнай комплекснай схеме тэрытарыяльнай арганізацыі (ДКСТА), што была зацверджана ў 2011 г. і мае тэрмін дзеяння да 2030 г. Аднак хутка паўстане неабходнасць у яе карэкціроўцы, а магчыма нават у кардынальнай змене падыходаў да планавання.

Альтэрнатывай такому падыходу могуць стаць ідэі К. Даксіядаса і яго навука экістыка. Яна прапануе сістэмны погляд на развіццё паселішчаў, у якім у цэнтры знаходзіцца чалавек і яго ўзаемадзеянне з прыродай, грамадствам, архітэктурнымі абалонкамі, сеткамі і культурай.

Такім чынам, праведзенае даследаванне паказала, што навука аб чалавечых паселішчах, распрацаваная К. Даксіядасам, застаецца актуальнай і сёння. Экістыка прапануе сістэмны падыход да разумення і развіцця паселішчаў, у якім у цэнтры знаходзіцца чалавек і яго ўзаемадзеянне з прыродай, грамадствам, архітэктурнымі абалонкамі, сеткамі і культурай.

Экістыка можа стаць метадалагічным каркасам для сучаснага і будучага горадабудаўніцтва. Яна дазваляе аб’яднаць тэхнічныя, сацыяльныя і культурныя падыходы, каб будаваць гарады, якія будуць не толькі функцыянальнымі, але і чалавечнымі, устойлівымі і гарманічнымі.

Спіс літаратуры

1 **Brown, N.** Constantinos Doxiadis: Ekistics / N. Brown. – New York : [s. n.], 1968. – 245 p.

2 **Doxiadis, C. A.** Ekistics: An introduction to the science of human settlements / C. A. Doxiadis ; presented by John Peponis. – Athens : Athens Center of Ekistics, 1968. – 120 p.

3 Доксиадис, Константинос // Википедия. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Доксиадис,_Константинос (дата обращения: 10.12.2025).

4 **Doxiadis, C. A.** Ekistics, the science of human settlements / C. A. Doxiadis // Science. – 1970. – Vol. 170, № 3956. – P. 393–404.

5 **Пратасова, Ю. А.** Тэорыя архітэктуры : вучэб. дапам. / Ю. А. Пратасава, І. А. Іода, В. А. Сысоева. – Мінск : БНТУ, 2015. – 124 с.

6. **Theodosis, L.** Systemic Methods and Large-Scale Models in Ekistics / L. Theodosis // Nexus Network Journal. Architecture and Mathematics. – 2020. – Vol. 22, № 3. – P. 597–613. – URL: https://doi.org/10.1007/s00004-020-00531-y (date of access: 10.12.2025). – DOI: 10.1007/s00004-020-00531-y.